

WIKTOR SOKOŁOW (VICTOR YURYEVIICH SOKOLOV)

Biblioteka Narodowa Ukrainy

im. Jarosława Mądrego

e-mail: socolv@i.ua

ORCID 0000-0002-0208-1292

DZIAŁALNOŚĆ CENTRALNEJ POLSKIEJ BIBLIOTEKI PAŃSTWOWEJ W KIJOWIE W LATACH 1925-1937¹

Wiktor Sokołow, absolwent Wydziału Bibliotecznego w Kijowskim Instytucie Kultury i Uniwersytetu Kijowskiego na kierunku historia i filozofia. W latach 2000-2006 kierował Katedrą Nauk Humanistycznych, a od 2007 do 2008 r. Katedrą Języków Obcych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. W 2005 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego na Wydziale Nauk Humanistycznych Kijowskiego Uniwersytetu Prawa. Od 2013 r. jest naczelnym bibliotekarzem encyklopedycznego sektora badawczego w dziale naukowym Biblioteki Narodowej Ukrainy im. Jarosława Mądrego. W ostatnich latach współpracował z redakcjami „Encyklopedii prawniczej”, „Nowoczesnej encyklopedii Ukrainy” a także z redakcjami czasopism „Planeta Biblioteczna”, „Biuletyn Izby Książki”, „Viche”, „Biblioteczne Forum”, „Biuletyn Biblioteczny”, „Biuletyn ONU” („Biblioteczny Mercury”). Opublikował ponad 150 artykułów naukowych i sześć podręczników o metodach nauczania łaciny.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki mniejszości narodowych. Centralna Polska Biblioteka Państwowa w Kijowie. Kultura mniejszości narodowych na Ukrainie.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem artykułu jest analiza i podsumowanie informacji dotyczących powstania, rozwoju i funkcjonowania Centralnej Polskiej

¹ Artykuł jest nowym opracowaniem i tłumaczeniem tekstu: Sokolov Viktor: *Діяльність Центральної польської державної бібліотеки у Києві (1925-1937)*. „Bibliotecznyj Visnyk”, 2020 no 2, pp. 30-40. Dostępny w WWW: <<https://doi.org/10.15407/bv2020.02.030>>.

Biblioteki Państwowej w Kijowie w latach 1925-1937 oraz przedstawienie głównych kierunków działalności kulturalno-oświatowej, edukacyjnej i naukowej w warunkach rosnącej ideologizacji i centralizacji władzy radzieckiej. **Metody badań** – W badaniu zastosowano zarówno ogólne metody badań naukowych (opis, porównanie, analogia, dedukcja, indukcja, analiza itp.), jak i metody historyczne (historyczno-porównawcza, historyczno-typologiczna, chronologiczna itp.). Osiągnięciem pracy jest poszerzenie informacji na temat działalności Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej w Kijowie jako centrum organizacyjnego, kulturalnego, naukowego i metodycznego oraz określenie jej znaczenia w rozwoju sieci polskich instytucji bibliotecznych na Ukrainie w okresie lat 1925-1937. **Wyniki i wnioski** – Ustalono, że Centralna Polska Biblioteka Państwowa w Kijowie (CPBP) była jednym z łańcuchów interakcji międzykulturowych oraz jedną z kulturowych i oświatowych form budowania nowych relacji między społecznościami ukraińską i polską w warunkach ustanowienia władzy radzieckiej. Po początkowym stworzeniu przez władze radzieckie sprzyjających warunków dla zaspokojenia narodowych i kulturalnych potrzeb mniejszości narodowych (1923-1932) zaczęto ograniczać rozwój kultur narodowych. W artykule udowodniono, że w latach 1932-1933 władze przyczyniły się do zrównoważonego rozwoju CPBP, która stopniowo zaczęła odgrywać znaczącą rolę w rozwoju polskiej kultury na terytorium radzieckiej Ukrainy. CPBP aktywnie prowadziła działalność kulturalno-oświatową, edukacyjną i naukową, przeprowadziła szeroko zakrojone prace organizacyjne i metodyczne, tworząc polskie biblioteki mobilne, obsługujące polską ludność na odległych obszarach. Represje lat 30. XX w. w stosunku do czołowych polskich działaczy narodowych, w tym także pracowników CPBP, doprowadziły do zamknięcia wielu krajowych instytucji kultury, a wśród nich również Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej, co nastąpiło w drugiej połowie 1937 r. W ciągu dziesięciu lat swojej działalności CPBP odegrała rolę swoistego centrum kulturalnego i edukacyjnego dla ludności polskojęzycznej nie tylko w Kijowie, ale także daleko poza jego granicami.

Na obecnym etapie rozwoju niepodległej Ukrainy potrzeba badań nad rozwojem kultur narodowych grup ludności zamieszkujących jej terytorium staje się coraz bardziej aktualna. Aby uwzględnić historię rozwoju kultur narodowych, szczególnie ważne jest zbadanie specyfiki rozwoju kulturalnego i edukacyjnego mniejszości etnicznej podczas formowania się władzy radzieckiej w latach 20. i 30. XX w., w czasach tzw. polityki zakorzeniania, która zapewniła zestaw środków służących zaspokojeniu społeczno-politycznych, ekonomicznych i kulturowych potrzeb różnych grup narodowościowych zamieszkujących w sowieckiej (radzieckiej) Ukrainie. Wraz z ustanowieniem władzy radzieckiej na terytorium Ukrainy na szczeblu lokalnym zaczęły aktywnie formować się i rozwijać (przynajmniej do wczesnych lat 30.) różne narodowe instytucje kulturalne i edukacyjne mniejszości narodowych. Władze bolszewickie próbowały wykorzystać rozwój kultury narodowej do własnych celów, w szczególności do edukacji obywateli nowego typu, a mianowicie „narodu radziec-

kiego” wykształconego w duchu komunizmu. Ogólnym celem władz było wyeliminowanie analfabetyzmu, wprowadzenie obowiązkowej edukacji na poziomie podstawowym i średnim oraz zwiększenie ogólnego poziomu kulturalnego ludności kraju. Na przykład w 1927 r. wśród ludności polskiej tylko 48,2% Polaków, mieszkających na sowieckiej Ukrainie, było piśmiennych (Yeremenko, 1994, s. 35). Zwiększeniu poziomu kultury i eliminacji analfabetyzmu polskich mieszkańców sowieckiej Ukrainy sprzyjały działania sieci polskich szkół, czytelni, bibliotek różnego rodzaju i typów oraz innych instytucji kulturalnych i edukacyjnych. Jedną z takich instytucji była Centralna Polska Biblioteka Państwowa w Kijowie (CPBP), która działała w latach 1925-1937.

Po raz pierwszy przeglądu działalności CPBP dokonano w 1928 r. – w tekście „Z życia Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej”, który został opublikowany w „Materiałach do reformy spraw bibliotecznych na Ukrainie” (Materiały, 1928, s. 98-99). Rękopis tego materiału jest przechowywany w zasobach Instytutu Rękopisów Narodowej Biblioteki Ukrainy im. Wernadskiego (Instytut Rękopisów, s. 144-150). W okresie sowieckim nie było już innych publikacji naukowych z opisem działalności CPBP. Dopiero na początku XXI w. Oleg Żukowski w swojej dysertacji przeanalizował bardziej szczegółowo działalność CPBP i jej znaczenie dla rozwoju bibliotekarstwa oraz dla zaspokojenia potrzeb kulturalnych i edukacyjnych Polaków na Ukrainie. Badacz wykazał, że opisany księgozbiór był rodzajem ośrodka kulturalnego, edukacyjnego i naukowego, w którym prowadzone były szeroko zakrojone prace kulturalno-edukacyjne, naukowo-bibliograficzne oraz naukowo-analityczne (w szczególności polegające na przygotowywaniu zestawień bibliograficznych, udzielaniu odpowiedzi na kwerendy i pracy ze studentami) (Zhukovskiy, 2006 avtoreferat, s. 13); (Zhukovskiy, 2006, s. 160-162). W artykule *Rola Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej w rozwoju polskiej kultury narodowej na prawobrzeżnej Ukrainie w latach dwudziestych* O. Żukowski, na podstawie badań materiałów archiwalnych, pogłębił analizę działalności kulturalnej i edukacyjnej CPBP w drugiej połowie lat 20. XX w. (Zhukovskiy, 2004, s. 3-9). Niektóre kwestie dotyczące działalności CPBP były również badane w dysertacjach O. Kałakury (1995) i L. Chornej (2010) (Kalakura, 1995, s. 128-129); (Chorna 1995, s. 115-117). Pewne informacje na temat działalności dyrektora CPBP J. Zalewskiego w latach 1925-1931 znajdują się w pracach G. Kowalczyk i L. Harbar (Kovalchuk, 2015); (Harbar, 2017). Niestety, badania działalności CPBP są ograniczone z tego powodu, że część gazet i czasopism w języku polskim z lat 20. i 30. XX w. została zniszczona pod koniec lat 30. XX w. przy kończeniu z polityką zakorzeniania. Według T. Yeremenko, duża część z nich zaginęła wraz ze zbiorami CPBP w piwnicach byłego Domu Polskiego w zaułku. Rylskiego 10 (Yeremenko, 1994, s. 6).

Życie kulturalne, edukacyjne, naukowe i teatralne polskiej społeczności na Ukrainie koncentrowało się w Kijowie, gdzie działała największa liczba polskich instytucji. Szybki rozwój Kijowa w drugiej połowie XIX w. stopniowo przekształcił miasto w ważne centrum administracyjne, polityczne, gospodarcze i społeczno-kulturalne Ukrainy i przyczynił się do napływu ludności polskiej, zwłaszcza szlachty i mieszczan. Pod koniec XIX w. liczba Polaków w mieście wynosiła około 24 900 osób (8,5% ogółu mieszkańców miasta), a już w 1915 r. – 100 tys. (około 20-25% mieszkańców miasta).

W latach 1916-1918 w Kijowie działały polskie teatry i studia teatralne, polskie kursy pedagogiczne im. Feliksa Kona (od 1922 r. – trzyletnie), które później (w 1923 r.) zostały przekształcone w Polskie Liceum Techniczne i Polskie Technikum Pedagogiczne im. Feliksa Kona – ogólnoukraińskie kursy dla kształcenia nauczycieli polskich (od 1924 r.). Aktywnie działało Polskie Towarzystwo Naukowe. Po I wojnie światowej polskie ośrodki badawcze były reprezentowane w polskim oddziale Ukraińskiej Akademii Nauk. We wrześniu 1917 r. zostało otwarte Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie. W latach 1917-1918 działały Polski Wolny Uniwersytet Powszechny i Polski Uniwersytet Ludowy oraz inne szkoły – podstawowe, średnie i wyższe. W tym czasie w obwodzie kijowskim działało 16 polskich szkół średnich, w których uczyło się około 3500 uczniów. Większość tych szkół mieściła się w Kijowie.

Większość polskich czasopism wydawanych na Ukrainie drukowano także w Kijowie, np. takie gazety jak „Sierp” (1922-1939, w 1936 r. gazeta została przekształcona w „Głos Radziecki”), „Głos Młodzieży”, „Marchlewszczyzna Sowiecka” i inne; istniało polskie wydawnictwo „Trybuna” (Poliaki..., 2005). Najbardziej popularny wśród ludności polskiej w drugiej połowie lat 20. XX w. był tygodnik chłopski „Sierp”, który został założony 24 lipca 1922 r. jako organ polskiego biura Centralnego Komitetu Partii Komunistycznej (b) Ukrainy (redaktor naczelny Konstanty Teofil Wyszniwski) i ukazywał się w nakładzie 4500 egzemplarzy. Jego redaktorami byli także dyrektor Instytutu Kultury Polskiej Bolesław Skarbek (Szacki)² i wiceprezes Instytutu Henryk Politur³. Popularna była także

² Bolesław Skarbek (Szacki) – polski działacz komunistyczny Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, w latach 20. XX w. pracował na stanowisku kierownika agitacyjno-propagandowego oddziału polskiego biura CK KP(b)U, polskiego biura Kijowskiego Okręgowego Komitetu KP(b)U, był też zastępcą redaktora gazet „Sierp” i „Trybuna Radziecka” (w Moskwie w latach 1926-1927). W 1930 r. B. Skarbek został zatwierdzony na stanowisko redaktora politycznego polskiego sektora Centrywydawa i kierownika polskiego sektora Uniwersytetu komunistycznego im. Artema. W 1931 r. B. Skarbek został powołany na stanowisko dyrektora nowo utworzonego naukowo-badawczego Instytutu Polskiej Proletariackiej Kultury Ukraińskiej Akademii Nauk. Jednocześnie B. Skarbek kierował oddziałem w Kijowskim Miejskim Komitecie KP(b)U. W 1933 r. B. Skarbek został aresztowany w sprawie Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) i rozstrzelany w 1934 r.

³ Henryk Politur (Radziejowski, Radzikowski) był działaczem Polskiej Partii Socjalistycznej, później wstąpił do Komunistycznej Partii Polski i wyemigrował na Ukrainę w 1919 r. W przyszłości został

gazeta „Głos Młodzieży”, która została założona 15 stycznia 1925 r. jako organ Komitetu Centralnego LKZMU (Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży Ukrainy) (redaktor naczelny Józef Sztajn) i ukazywała się w nakładzie 1500 egzemplarzy (Yeremenko, 1994, s. 35). W Kijowie działało Polskie Narodowe Towarzystwo Wydawnicze „Tribuna”, które drukowało w języku polskim literaturę beletrystyczną, edukacyjną, polityczną i oświatową. Część polskiej literatury ukazywała się także w wydawnictwie „Derz nacmenwydaw” (Charków), które specjalizowało się w wydawaniu książek w językach mniejszości narodowych (Niedalkov, Sokolov, Borchalenko, 2020).

W latach 20. i 30. XX w. w Kijowie działał także Centralny Polski Klub Robotniczy, Centralna Polska Biblioteka Państwowa, Instytut Polskiej Kultury Proletariackiej, Polski Instytut Edukacji Społecznej, Polski Instytut Pedagogiczny, szkoły pedagogiczna i mechaniczna, Teatr Polski, Sekcja Polska w Komunistycznym Instytucie Rolnictwa, polski oddział Kijowskiego Instytutu Medycznego, dzienne i wieczorowe polskie wydziały pracy (robfaki), działały nawet dwa polskie domy dziecka. W roku akademickim 1924-1925 w Kijowie powstały polskie technika (pedagogiczne i mechaniczne), a także dwie rolnicze szkoły zawodowe we wsiach Czerezmoszni (okręg Wołyński) i Makarenc (okręg Berdyczowski) (Kalakura, 2007, s. 214). Dość często powstawały pierwsze polskie sowieckie instytucje edukacyjne, głównie na bazie istniejących. W przyszłości niektóre z nich zostały zmienione i przemianowane na inne instytucje. Na przykład Polski Instytut Pedagogiczny im. Feliksa Dzierżyńskiego został utworzony w 1930 r. w oparciu o wcześniej istniejącą Polską Szkołę Pedagogiczną im. Feliksa Kona w budynku w zaułku Ryłskiego 10 (tu też działała Polska Szkoła, Centralna Polska Biblioteka Państwowa (przynajmniej do 1933 r.), Centralny Polski Klub Robotniczy, a nawet studenci Polskiego Instytutu Pedagogicznego mieszkali tam przez jakiś czas) (Mohylna, 2012, s. 132). Polski Instytut Pedagogiczny, który faktycznie zaczął działać w styczniu 1932 r., pracował owocnie tylko przez kilka lat, współpracując z Instytutem Polskiej Kultury Proletariackiej (IPKP) w Ogólnoukraińskiej Akademii Nauk (OUAN). Nie posiadając siedziby, IPKP działał w ramach Polskiego Instytutu Pedagogicznego (pracownicy IPKP byli również nauczycielami w Polskim Instytucie Pedagogicznym). W Polskim Instytucie Pedagogicznym odbywało się również szkolenie aspirantów IPKP, w roku akademickim 1933-1934 przeszkolono 417 studentów i 40 aspirantów, a na wydziale pracy było 540 słuchaczy (Zienkiewicz, 1987, s. 151).

jednym z założycieli Instytutu Polskiej Proletariackiej Kultury UAN. Na początku lat 30. XX w. był kierownikiem katedry Polskiego Instytutu Pedagogicznego. We wrześniu 1933 r. G. Politur został aresztowany, później deportowany do obozu koncentracyjnego w Kazachstanie, a w 1937 r. został rozstrzelany.

Organizację pracy nad utworzeniem Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej w Kijowie (CPBP) rozpoczęto w 1922 r. (Chorna, 1995, s. 115), jednak otwarcie biblioteki nastąpiło na przełomie 1924-1925 r., a faktyczna praca rozpoczęła się w marcu 1925 r. (Zhukovskiy, 2004, s. 4; Chorna, 1995, s. 115). Głównym celem stworzenia tego księgozbioru była biblioteczna obsługa ludności polskiej mieszkającej w mieście i wokół niego, a także w innych okręgach Ukraińskiej SRR (według spisu z 1926 r. w Kijowie mieszkało 512 146 osób: Ukraińcy – 216 528 (42,2%), Żydzi – 140 332 (27,4%), Rosjanie – 125 548 (24,5%), Polacy – 13 727 osób (2,7%) (Druzhbyskiy; (Chorna, 2009, s. 200).

Jednym z głównych zadań CPBP było stworzenie odrębnego państwowego narodowego centralnego zbioru polskiej książki oraz ustanowienie pomocy organizacyjnej i metodycznej dla polskich bibliotek, które powstały na terytorium radzieckiej Ukrainy głównie na prawym brzegu Dniepru, gdzie było większe zagęszczenie ludności polskiej. W sumie w drugiej połowie lat 20. XX w. mieszkało na Ukrainie około 476 tys. Polaków (około 800 tys. w ZSRR), działało kilkaset polskich szkół (w granicach 300-400), około 70-80 polskich czytelni, 30-40 budynków wiejskich („domów chłopskich”), 70-80 bibliotek, 10-20 klubów (Yeremenko, 1994, s. 34; Skrypnyk, 1989, s. 133).

Od kwietnia 1923 r., odwołując się do ogłoszonej polityki zakorzeniania, władze radzieckie zaczęły tworzyć szeroką sieć krajowych instytucji edukacyjnych, klubów, bibliotek, czytelni i innych. Oczywiście sieć odpowiednich instytucji kulturalnych obejmowała utworzenie głównych ośrodków koordynacyjnych i metodycznych dla określonego rodzaju instytucji państwowych w dziedzinie kultury i edukacji. Jednym z tych centrów kierowniczych (dla sieci polskich bibliotek radzieckiej Ukrainy) stopniowo stała się CPBP, która wraz z Centralną Biblioteką Żydowską w Kijowie była finansowana z budżetu państwa (na przykład w 1926 r. budżet biblioteki wynosił 10 783 rubli (Centralna Biblioteka Żydowska – 12 215) (Itogi.1927, s. 58).

Głównymi źródłami gromadzenia zbiorów CPBP były:

1. Pozostałości bibliotek prywatnych (w szczególności szlachty i mieszczan), księgozbiorów polskich towarzystw, klubów, organizacji itp. (np. po nacjonalizacji własności prywatnej część zasobów firmy wydawniczo-księgarskiej „Leon Idzikowski” trafiła do zbiorów CPBP⁴).

2. Publikacje w języku polskim wydawane na terytorium kraju.

⁴ Podczas bolszewickiej okupacji w Kijowie w lutym 1918 r. księgarnia i biblioteka firmy wydawniczo-księgarskiej „Leon Idzikowski” zostały częściowo okradzione i spalone (w 1914 r. Biblioteka tej firmy miała 173 tys. tomów, w tym 100 tys. po rosyjsku, 48 tys. w języku polskim; każdego roku w czytelni, która mieściła 500 osób, prenumerowano od 110 do 140 tytułów czasopism, a opłata za korzystanie z biblioteki wynosiła 50 kopiejek miesięcznie. Resztę majątku władza radziecka znacjonalizowała w końcu 1919 r. (Radik, 2012).

3. Publiczne zakupy publikacji na rynkach lokalnych i zagranicznych (pracownicy CPBP często podróżowali do wszystkich okręgów Ukrainy, aby wybierać i kupować polskie książki do biblioteki).

W drugiej połowie lat 20. XX w. kadra CPBP składała się z siedmiu osób: kierownika biblioteki (dyrektora), instruktora, czterech bibliotekarzy i jednego niewykwalifikowanego pracownika. Istnieją doniesienia, że do lutego 1925 r. dyrektorami biblioteki byli kolejno S. Sokołowski i Edward Świontek⁵, jednak przy nich biblioteka faktycznie nie pracowała (Archiwum Służby..., s. 31). Od lutego 1925 do 3 lutego 1931 r. kierownikiem CPBP był J.A. Zalewski; instruktorem – O.A. Rutencyk; jako bibliotekarze pracowali S.J. Swurżewska (od 1924), Cz.M. Brudko (od 1925), M.L. Świontek (od 1925), G.L. Krzyżanowska (od 1927); od 1926 r. jako robotnik niewykwalifikowany pracowała A.S. Kwaśniewska (Zhukovskyi, 2004, s. 6).

Pracownicy CPBP prowadzili liczne prace bibliograficzne. Zajmowali się tworzeniem bieżących i tematycznych zestawień bibliograficznych publikacji w języku polskim oraz opracowywaniem indeksów bibliograficznych, recenzji, przeglądów literatury itp. W dziesiątą rocznicę Rewolucji Bolszewickiej pracownicy CPBP zorganizowali wystawę polskich publikacji, drukowanych w ZSRR podczas pierwszego dziesięciolecia władzy radzieckiej (1917-1927). W 1928 r. dyrektor biblioteki J. Zalewski przygotował i opublikował w języku polskim indeks bibliograficzny „Bibliografia polskiej literatury radzieckiej wydanej w ZSRR w latach 1917-1927” (Kijów, 1928), a także opracowano instrukcję dla poprawy działalności polskich bibliotek szkolnych (Zienkiewicz, 1987, s. 146; Zalewski, 1928)⁶. Pod koniec lat 20. pracownicy księgozbioru pod kierownic-

⁵ Edward Świontek (Świątek) w swoim zeznaniu na przesłuchaniu w sprawie Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) 11 stycznia 1934 r. zaprzeczył, że Józef Zalewski był związany z organizacją, gdy ten został aresztowany w sprawie antyradzieckiej działalności POW. Potwierdził jednak, że J. Zalewski zamawiał z Polski książki o treści antyradzieckiej (Archiwum Służby..., s. 49).

⁶ Józef Zalewski (1894-?) – sowiecko-ukraińska postać kulturalna i edukacyjna polskiego pochodzenia, która brała czynny udział w rewolucyjnych wydarzeniach z października 1917 r. Podczas wojny domowej w latach 1917-1921 pracował na różnych stanowiskach w dziedzinie edukacji i kultury, związków zawodowych, a także na wysokich stanowiskach w różnych instytucjach radzieckich. W 1921 r. przeniósł się do Kamieńca Podolskiego na stanowisko zastępcy kierownika działu kulturalnego, najpierw powiatowego, a następnie okręgowego biura związków zawodowych. W latach 1923-1925 kierował Biblioteką Okręgową w Kamieńcu Podolskim. W 1925 r., przy zakupie książek w Kijowie dla Biblioteki Okręgowej, redaktor gazety „Sierp” Konstanty Teofil Wiszniewski zaproponował mu stanowisko dyrektora CPBP w Kijowie. Jednocześnie w latach 1926-1927 J. Zalewski był dyrektorem Polskiego Teatru Dramatycznego. Od 1929 r. był pracownikiem Gabinetu Mniejszości Narodowych w Komisji Etnograficznej OUAN. W styczniu 1931 r., bez ukończenia studiów uniwersyteckich wstąpił do aspirantury Ukraińskiego Instytutu Badań Książki (UIBK), a po rezygnacji ze stanowiska dyrektora CPBP (3 lutego 1931), od maja tego roku pracował jako badacz „Gabinetu studium czytelnika i książek” UIBK. Co ciekawe, żona J. Zalewskiego (O.A. Rudencyk-Zalewska) pracowała jako kierownik biblioteki w Instytucie Gospodarki Przemysłu Spożywczego. J. Zalewski pracował owocnie w dziale socjologii książki UIBK („Gabinet studium książki i czytelnika”), wygłaszając tam referaty, takie jak „Biblioteki kijowskie w liczbach”, „Polski czytelnik na Ukrainie i coś o jego zainteresowaniach czytelniczych”, „Organizacja Towarzystwa Przyjaciół Książki”, a także z przeglądami polskich czasopism bibliotecznych itp. Archiwum UIBK wspomina, że podjęto próbę stworzenia przy Gabi-

twem J. Zalewskiego opracowali także autorskie tablice amerykańskiego bibliotekoznawcy C. Cuttera w języku polskim; opracowali katalog publikacji dotyczących Polski i kwestii polskiej wydrukowanych w ZSRR w języku rosyjskim, ukraińskim i białoruskim w latach 1917-1928 (wybrano książki, broszury, artykuły z około 75 czasopism); przygotowali materiały do wydania nr 1 „Biuletynu Bibliotecznego” CPBP (opublikowane w listopadzie 1929 r.), który miał opatrzoną adnotacjami bibliografię polskiej literatury radzieckiej za 1928 r., bibliografię wydań „Poloników”, drukowanych w języku ukraińskim, rosyjskim i białoruskim i świadczyli organizacyjne i metodyczne doradztwo polskim bibliotekarzom (Materiały, 1928, s. 100; Archiwum Biblioteka..., s. 67-68). W przyszłości „Biuletyn Biblioteczny”, który rejestrowałby wszystkie materiały drukowane w języku polskim, miał być publikowany kwartalnie (Zhukovskiy, 2004, s. 7). Pod koniec lat 20. 90% zasobów książkowych księgozbioru zostało opracowane i uporządkowane przez pracowników CPBP; utworzono katalogi systematyczne, alfabetyczne i inwentarzowe.

W 1925 r. księgozbiór CPBP wynosił 20 tys. tomów, w 1927 r. – 29 539 (jednak tylko 12 337 tomów zostało przeznaczonych do użytku publicznego, a pozostałe książki były tak zwanym „archiwum”). W 1928 r. zasoby księgozbioru liczyły ponad 33 tys. tomów (Instytut Rękopisów..., s. 144), a w 1931 r. – 48 tys. tomów. W szczególności w zbiorze bibliotecznym wyodrębniono dział naukowy w liczbie 35 tys. tomów (Yeremenko 1994, s. 55). W zbiorze CPBP znajdowały się także prawie wszystkie czasopisma w języku polskim, wydawane w ZSRR, w tym „Sierp”, „Gwiazda Młodzieży”, „Głos Młodzieży”, „Trybuna Radziecka”, „Do Światła”, „Myśl

necie nawet dwóch sektorów – polskiego i handlu książkami (Kovalchuk, 2015, s. 494). 22 listopada 1932 r. J. Zalewski został aresztowany za „systematyczne wprowadzanie ideologicznie szkodliwej literatury do szerokiej rzeszy czytelników radzieckich”. Śledztwo trwało sześć miesięcy. Zgodnie z decyzją sądu J. Zalewskiemu ograniczono prawa i wybór miejsca zamieszkania przez trzy lata (Harbar, 2017, s. 166). Przez pewien czas był bezrobotny. Następnie dostał pracę w dziale propagandy technicznej w Dyrekcji Południowo-Zachodniej Kolei oraz pracował jako bibliograf w Polskim Instytucie Pedagogicznym. Następnie 3 lipca 1933 r. został aresztowany w sprawie POW. Podczas przesłuchania J. Zalewski szczegółowo wyjaśnił, w jaki sposób, jako dyrektor Biblioteki Polskiej, za zgodą Komisarza Ludowego ZSRR, sprowadzał literaturę bezpośrednio z Polski, w tym czasopisma i książki z zakresu nauk ścisłych, literaturę w języku polskim, słowniki itp., na sumę 100 rubli miesięcznie. Następnie zakupów książek dla CPBP dokonywał Ludowy Komisariat Edukacji. Według niego cała literatura została zapisana w księdze inwentarzowej, ale niektóre publikacje były przechowywane osobno „dla odpowiedzialnych towarzyszy”. Około 5-10% publikacji wydawało się ideologicznie szkodliwe dla czytelnika radzieckiego i było schowane w osobnej szafce, do której klucz był u J. Zalewskiego. W latach 1928-1929 pozyskiwanie publikacji z zagranicy całkowicie się zatrzymało (Kovalchuk, 2015, s. 494-495). Według zeznań aresztowanego byłego dyrektora Polskiego Instytutu Pedagogicznego St. Sochackiego, J. Zalewski, w swoich przeglądach bibliograficznych uparcie odmawiał omawiania zawartości książek, starał się stworzyć specjalną polską klasyfikację książek dochodząc do wniosku, że literatura radziecka nie jest odpowiednia dla polskiej ludności robotniczej. Na podstawie takich zeznań J. Zalewski został skazany na trzy lata pracy poprawczej w obozie koncentracyjnym na podstawie art. 54-11 Kodeksu karnego USRR (Archiwum Służby..., s. 56-58). Jego dalsze losy nie są znane. J. Zalewski był autorem wielu prac bibliograficznych i przeglądów literatury polskiej, a także wielu artykułów i recenzji (Zalewski, 1928); Daszkiewicz, 1966, s. 85).

Bolszewicka". Oczywiście bibliotekę uzupełniono w przeważającej części sowieckimi wydaniem polskojęzycznymi, drukowanymi głównie w celach propagandowych.

Najpopularniejsza wśród czytelników była literatura piękna (76,5%), (w tym 86,7% w języku polskim) (Materiały, 1928, s. 98-99). Zdecydowana większość wydań literatury pięknej wypożyczanej czytelnikom została wydrukowana w latach 20. XX w. (prace „czerwonego pisarstwa”). Nowych publikacji naukowych w języku polskim było bardzo niewiele, a ze starej literatury naukowej tylko niewielka część była dozwolona do ogólnego użytku. Wśród wydań literatury pięknej najbardziej popularne były prace M. Gorkiego, G. Danilewskiego, G. Zapolskiej, B. Kellermana, J. Korczaka, J. Londona, E. Orzeszkowej, B. Prusa, W. Reymonta, A. Struga, K. Tetmajera i in (Niedalkov, Sokolov, Borchalenko, 2020). Wśród poszczególnych tytułów pierwsze miejsca zajęły takie książki jak „Przedwiośnie” St. Żeromskiego, „Chłopi” W.S. Reymonta, „Tunel” B. Kellermana, „Dzieje jednego pocisku” A. Struga, „Pierwsze opowiadania” B. Prusa. Jednak znaczna część nowych wydań, które pojawiały się w bibliotece była w językach ukraińskim i rosyjskim. W latach 1926-1927 CPBP otrzymała 3378 tomów, z czego ponad 1000 w językach rosyjskim i ukraińskim, co stanowiło prawie 30% nowych nabytków. Po zapoznaniu się z raportem z pracy biblioteki za lata 1926-1927 Wydział Klubowo-Biblioteczny Ludowego Komisariatu Edukacji Ukrainy zalecił zwrócenie większej uwagi na powiększanie zbiorów właśnie wydaniem w języku polskim (Zhukovskiy, 2004, s. 5). Jednak ogólnie odsetek publikacji w języku rosyjskim i ukraińskim w bibliotekach był mały. W szczególności w 1928 r. dział rosyjski składał się z 1242 tomów, a ukraiński – z 547 tomów (Materiały, 1928, s. 97). W drugiej połowie lat 20. biblioteka codziennie (286 dni roboczych) obsługiwała od około 60 do 100 czytelników (Materiały, 1928, s. 98-99). Stopniowy wzrost głównego zasobu bibliotecznego i liczby czytelników CPBP w drugiej połowie lat 20. można prześledzić w następującej tabeli.

Tabela 1

Dynamika głównych wskaźników bibliotecznych i liczby czytelników CPBP w drugiej połowie lat 20. XX w.

Lata	Liczba egzemplarzy w księgozbiorze	Liczba czytelników abonamentowych	Wydanie książki abonamentu (z wyjątkiem abonamentów zbiorowych)	Całkowita liczba odwiedzających
1925	20 000	270	6 702	3 199
1926	26 161	628	17 528	10 529
1927	29 539	847	30 089	19 370
1928	33 000	1022	–	–
1929	35 000	1200	–	–

Tabela oprac. na podst.: Zhukovskiy (2004), s. 4; Instytut Rękopisów, s. 148; Materiały (1928); Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv... (1926-1927), s. 7; Chorna (1995), s. 116; Sokolov (2020 Central'na...).

W 1928 r. 1022 osoby były regularnymi czytelnikami (subskrybentami, czyli użytkownikami okresowych abonamentów), to znaczy, że co dzień Polak mieszkający w Kijowie był aktywnym czytelnikiem CPBP. W 1929 r. liczba ta wzrosła do 1200 (Chorna, 1995, s. 116). Ponadto biblioteka obsługiwała około 2500 osób w ramach abonamentów zbiorowych (liczba abonamentów zbiorowych wynosiła około 500) i bibliotek mobilnych. W ten sposób CPBP obsługiwała czytelników na podstawie 1522 abonamentów i obejmowała około 13-15% polskiej populacji Kijowa. W szczególności większość Polaków korzystała ze środków CPBP właśnie ze względu na istnienie abonamentów zbiorowych, które były wykorzystywane przez biblioteki związków zawodowych, kluby i księgozbiory innych instytucji, ponieważ robotnicy mieszkali głównie na obrzeżach miasta. Połowę czytelników (52%) CPBP stanowiła jednak młodzież – studenci i uczniowie polskich szkół. Młodzież uczniowska wśród czytelników CPBP stanowiła znaczny odsetek, prawdopodobnie ze względu na fakt, że biblioteka mieściła się w tym samym budynku co Kijowska Polska Szkoła Pedagogiczna, siedmioletnia szkoła, zawodowa szkoła mechanizacji i studio teatralne. Wśród młodych ludzi popularnością cieszyła się literatura piękna, w szczególności książki rozrywkowe, przygodowe oraz historyczne powieści i opowiadania. Według J. Zalewskiego 50% studentek-komsomolek Polskiego Technikum Pedagogicznego w drugiej połowie lat 20. XX w. z CPBP i biblioteki technikum nie wypożyczało żadnych książek na tematy społeczno-polityczne, a dla znacznej liczby komsomolców ulubionymi pozycjami były książki H. Sienkiewicza i A. Mickiewicza, które zostały wtedy usunięte ze zbioru biblioteki jako dzieła przestarzałej literatury burżuazyjnej. O tym fakcie J. Zalewski napisał artykuł i przesłał go do gazety „Głos Młodzieży”, jednak nie został on opublikowany (Archiwum Służby..., s. 30-31).

Według wielu badaczy (A. Mogylna, T. Jeremenko, T. Jakubowa itp.) oraz niektórych materiałów archiwalnych biblioteka od drugiej połowy lat 20. – do początku lat 30. mieściła się w trzech pokojach Polskiego Technikum Pedagogicznego (zaułek Ryłskiego 10) (Mogylna, 2012, s. 132; Yeremenko, 1994, s. 6; Yakubova, 2016, s. 151; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv..., s. 139). Istnieją informacje, że w przyszłości biblioteka działała przy ul. Swierdłowa 19. Później biblioteka każdego roku obsługiwała coraz większą liczbę czytelników (nie tylko Polaków, ale także Ukraińców, Żydów, Rosjan), w tym badaczy z Kijowa, Żytomierza, Niżyna, Winnicy, a nawet Mińska. Pod koniec lat 20. XX w. w CPBP co piątek organizowano wieczory literackie, podczas których odbywały się spotkania ze znanymi polskimi pisarzami (W. Broniewskim, W. Wandurskim, B. Jasińskim i in.) oraz dyskusje na temat rozwoju literatury współczesnej (Polska... 1929, s. 4). Na przełomie lat 20. i 30. XX w. CPBP rozpowszechniała książki poprzez zbiorowe abonamenty w 63 zamieszkałych przez ludność polską miejsco-

wościach Ukraińskiej SRR (Chorna, 1995, s. 117). Ogólnie do CPBP zwracali się nie tylko Polacy z obwodu kijowskiego, ale także ci, którzy mieszkali w odległych obszarach radzieckiej Ukrainy (w drugiej połowie lat 20. XX w. w republice było około 120-130 polskich rad wiejskich). Niektóre dzielnice w kraju liczyły do 50 tys. Polaków, jednak połowa nie miała ani polskich bibliotek, ani polskich klubów, ani innych narodowych instytucji kultury.

Od początku istnienia CPBP poświęcała dużą uwagę organizacji bibliotek mobilnych (tak zwanych przesuwek lub wędrownych bibliotek). Na przykład w 1925 r. zorganizowano przykładową polską bibliotekę wędrowną (170 tytułów książek, które zostały podzielone na osobne działy), a także rozpoczęto kompletowanie drugiej przesuwki. Książki wspomnianej mobilnej biblioteki znajdowały się w specjalnej szafce o oryginalnej konstrukcji, która miała również trzy „okna wystawowe” umożliwiające organizację wystawy książkowej. Następnie wzorcową bibliotekę mobilną wysłano do Dowbyszańskiej (od 1927 r. – Marchlewskiej), polskiego rejonu narodowościowego, do wsi Pokościwka (Zhukovskiy, 2004, s. 6). Działalność kulturalna, edukacyjna, oświatowa, badawcza i biblioteczna CPBP, w szczególności w zakresie organizacji pracy przesuwek, była utrudniona z powodu braku personelu; trudności w kompletowaniu zapasów ruchomych (w szczególności brakowało książek w języku polskim, wydawanych na Ukrainie); ograniczeń finansowych dla zakupów publikacji zagranicznych; braku ugruntowanej sieci polskich bibliotek, która zaczęła pojawiać się dopiero w drugiej połowie lat 20. Jednak w 1927 r. dzięki pracy przesuwek w ramach 206 abonamentów zbiorowych wypożyczono 8324 książki, a w 1928 r. – 14 567 (tj. o 75% więcej niż rok wcześniej). W 1928 r. za pomocą mobilnych bibliotek CPBP obsługiwał 59 polskich narodowych kulturalno-oświatowych instytucji: w Kijowie istniały cztery kluby, 12 bibliotek okręgowych i związków zawodowych, osiem instytucji edukacyjnych i domów dziecka; poza Kijowem – 15 bibliotek i klubów, siedem czytelni, 13 szkół (Instytut Rękopisów, s. 149). W 1929 r. w CPBP znajdowało się 85 mobilnych księgozbiorów, obsługujących 85 organizacji, z których 31 działało w Kijowie, a 54 na pozostałej części terytorium radzieckiej Ukrainy (Central'naja..., 1929, s. 3).

W drugiej połowie lat 20. XX w. CPBP nawiązała stałą współpracę z wieloma polskimi wydziałami w bibliotekach okręgowych, czytelniach i klubach, którym CPBP zapewniała stałą pomoc organizacyjną. Oprócz udzielania pomocy już istniejącym polskim wydziałom w bibliotekach powiatowych, pracownicy CPBP pomagali w tworzeniu nowych polskich wydziałów w tego typu księgozbiorach w Berdyczowie, Humaniu, Białej Cerkwi i innych bibliotekach okręgowych. Ogółem w drugiej połowie lat 20. XX w., przy aktywnej pomocy pracowników CPBP, zorganizowano

osobne wydziały, które miały zapewnić pomoc organizacyjną polskim księgozbiорom w ośmiu bibliotekach okręgowych. Oprócz tego polskie wydziały działały w obwodach korosteńskim, wołyńskim, mohylewskim, kamienieckim i w innych bibliotekach okręgowych. Ogólnie, w 1928 r. CPBP zapewniło konsultacje, nadesłało karty katalogowe, specjalne tabele klasyfikacyjne oraz zapewniło inną pomoc 18 polskim oddziałom w bibliotekach okręgowych. Później, przy udziale pracowników CPBP, powstały polskie biblioteki w Dnieprodzierżyńsku, Dniepropietrowsku, Mikołajowie, Proskurowie, Fastowie, Berdyczowie, Białej Cerkwi i innych miastach, wsiach i miasteczkach USRR, w których były większe skupiska ludności polskiej. Według danych z października 1929 r. na radzieckiej Ukrainie istniało 79 polskich bibliotek z łącznym księgozbiorem 74 661 tomów, w tym 48 621 w języku polskim. W sumie te biblioteki odwiedziło około 6500 czytelników (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv..., f. 582, op. 1, spr. 5158, s. 11). Metodycznym kierowaniem pracą polskich bibliotek, a tym samym kontrolą ich zasobów zajmowała się CPBP. Jednak niektóre okręgowe biblioteki i inspektorzy polskiej oświaty ludowej w ogóle nie akceptowali pomocy proponowanej przez CPBP (Zhukovskiy, 2004, s. 5).

W 1927 r. Wydział Klubowo-Biblioteczny Ludowego Komisariatu Edukacji Ukrainy zaproponował zorganizowanie w CPBP Rady Bibliotecznej w celu scentralizowanego planowania i koordynacji pracy polskiej sieci bibliotecznej i jej własnych działań, w szczególności w celu ustalenia kierunków gromadzenia, wyjaśnienia zasad korzystania z funduszy, uzgodnienia kierowania pracą aspirantów, rozwiązywania problemów o charakterze naukowym i metodycznym. Postanowiono przedstawić Radzie Bibliotecznej inspektora polskiego oddziału powiatowego wydziału oświaty publicznej (przewodniczący Rady Bibliotecznej – inspektor okręgowy Cz. Snadzki), dyrektora CPBP (viceprzewodniczący Rady – J. Zalewski), przedstawiciela polskiego biura okręgowego komitetu partyjnego, przedstawicieli organizacji zawodowych i innych partyjnych oraz radzieckich przywódców (K. Krzyżanowski, W. Szmida, S. Chernenkiego, K. Zelenka) (Zhukovskiy, 2004, s. 5). 1 sierpnia 1927 r. Rada Biblioteczna przy CPBP została zatwierdzona, ale jej pracę komplikował fakt, że jej przewodniczący inspektor okręgowy Cz. Snadzki (pracował również jako profesor w Polskim Instytucie Edukacji Publicznej, a od 1930 r. był zastępcą dyrektora Polskiego Instytutu Pedagogicznego) nie miał czasu na prowadzenie jej prac. W 1930 r. Cz. Snadzki napisał prośbę o zwolnienie ze stanowiska przewodniczącego Rady Bibliotecznej i zaproponował na to stanowisko K. Krzyżanowskiemu. Nawiasem mówiąc, w 1933 r. obaj byli zaangażowani w sprawę Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) i skazani na kilka lat obozów (K. Krzyżanowski został w 1938 r. rozstrzelany).

Według J. Zalewskiego, po zwolnieniu ze stanowiska dyrektora CPBP, w latach 1931-1933 dyrektorami biblioteki byli St. Bernadski (Bernacki)⁷ (1931), K. Kuczyński, Jan Organiszak (1933) (Archiwum Służby, s. 33; Tomazova, 2010, s. 235).

Na początku lat 30. XX w. kierownictwo radzieckiej Ukrainy przyjęło szereg rezolucji w sprawie potrzeby poprawy jakości usług kulturalnych i edukacyjnych Polaków w Ukraińskiej SRR. W grudniu 1930 r. w Kijowie powstał Instytut Badawczy Polskiej Kultury Proletariackiej (IPKP) przy UAN (kierowany przez dyrektora B. Skarbka), którego głównym zadaniem było promowanie marksizmu-leninizmu wśród Polaków (Parnikowa, cz. 5). Instytut miał pięć sekcji: społeczno-ekonomiczną, historyczną, literacką, filologiczną, antyreligijną⁸. Również na przełomie lat 1930-1931 w Kijowie otwarto Polski Instytut Edukacji Publicznej. W USRR działały wówczas dwie polskie uczelnie pedagogiczne, cztery rolnicze i jedno technikum (Kalakura, 2007, s. 214-215). W 1930 r. w Kijowie zaczęto wydawać „Poradnik Oświatowy” (1930-1932) – nowe kwartalne czasopismo w języku polskim Ludowego Komisariatu Edukacji Ukraińskiej SRR (nakład około 1000-1400 egzemplarzy, objętości 50-100 stron). Ponadto pod koniec 1931 r. Komitet Centralny Komunistycznej Partii Ukrainy wyznaczył zadanie doprowadzenia w 1932 r. nakładu gazety „Sierp” do 25 tys. egzemplarzy, a „Głosu Młodzieży” do 10 tys. (Kalakura, 2007, s. 223).

Jednak na przełomie lat 20. i 30. władze bolszewickie postanowiły stopniowo ograniczać politykę zakorzeniania i ukrainizacji. Podczas drugiego ogólnoukraińskiego spotkania w sprawie pracy (1930 r.) nie było już żadnej wskazówki w kwestii nie tylko dyskusji politycznych, ale także elementarnego wyrażania własnej opinii przez lokalnych „pracowników mniejszości narodowych”. Rezolucja Wszzechukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych USRR z 3 lutego 1931 r. w sprawie reorganizacji obszarów USRR doprowadziła do zniesienia i restrukturyzacji niektórych okręgów narodowych. W sierpniu 1931 r.

⁷ Stefan Stanisławowicz Bernacki (Bilski) (1893-?), który w styczniu 1933 r. również został pociągnięty do odpowiedzialności za sprawę POW, uznał za główny czynnik braku zaufania politycznego do J. Zalewskiego to, że zbierał on różne informacje o Polakach w Związku Radzieckim (Kovalchuk, 2015, s. 495). Od stycznia 1931 r. S. Bernacki był także kierownikiem wydziału filologicznego Instytutu Polskiej Kultury Proletariackiej, w latach 1932-1933 był kierownikiem Katedry Diamata i wykładowcą Polskiego Instytutu Pedagogicznego. W 1933 r. został oskarżony o dołączenie do POW w 1927 r., branie udziału w spotkaniach organizacji, a na polecenie B. Skarbka, prowadzenie wśród studentów polskich instytutów rekrutacji do organizacji, czyli w zbrodniach przewidzianych w art. 54-3, 54-11 Kodeksu karnego Ukraińskiej SRR (przyznał się do winy) (Sprawa..., 2011, s. 316-317). Należy zauważyć, że POW w 1921 r. została oficjalnie rozwiązana przez polskie władze i *de iure* przestała istnieć (Sprawa..., 2011, s. 38).

⁸ Interesujące jest to, że 20 września 1935 r. uchwałą Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Ukrainy (b) „O Instytucie Kultury Polskiej” dokonano jego „reorganizacji” i wyznaczono zadanie „zbierania polskiej literatury i materiałów jako źródła historycznego”, a po 15 dniach 5 października 1935 r. Instytut został zlikwidowany (Kalakura, 2007, s. 228).

wszystkie biura i sekcje narodowe przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Ukrainy zostały zlikwidowane. W związku z tym zmieniała się polityka Komunistycznej Partii Ukrainy w stosunku do polskiej mniejszości narodowej. Polityka promowania rozwoju narodowego straciła na wartości i stała się hamulcem maszyny totalitarno-administracyjnej. Od 1933 r. działalność kulturalna wśród mniejszości narodowych, w szczególności wśród Polaków, w warunkach biurokratycznego systemu państwowego zaczęła aktywnie się związać. Kwestia działalności krajowych instytucji edukacyjnych była rozpatrywana na posiedzeniu plenum Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej w listopadzie 1933 r., na spotkaniu Biura Politycznego Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej Ukrainy, w którym w tamtym czasie podejmowano decyzje w charakterystycznym „antynacjonalistycznym” duchu, w którym wspomniano o „ujawnieniu” prób kontrrewolucji i przenikaniu do polskich szkół w celu „wychowania młodego pokolenia w duchu antyradzieckim”. Na przykład w wyniku realizacji decyzji partyjnych w 1934 r. w obwodzie winnickim z 291 szkół polskich 135 zostało zreorganizowanych na język ukraiński, a w obwodzie kijowskim ze 153 szkół polskich 70 przekształcono w ukraińskie. W szeregu uchwał Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Ukrainy „O szkołach” z 22 grudnia 1934 r., „O polskich szkołach” z 20 września 1935 r., „O polskich szkołach winnickiego obwodu” z 27 października 1935 r. chodziło o reorganizację „sztucznie” tworzonych polskich szkół i przekształceniu ich w szkoły z ukraińskim językiem nauczania. W efekcie tych działań na początku 1938 r. w obwodzie kijowskim istniało tylko pięć polskich szkół (Yeremenko, 1994, s. 57-59).

Ponadto, w latach 1933-1934 organy bezpieczeństwa sfabrykowały sprawę tzw. Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), co spowodowało, że wielu pracowników i organizatorów polskiego życia kulturalnego zostało skazanych na kary więzienia lub rozstrzelanych (Parnikoza, cz. 5). Tak zostali zgładzeni B. Skarbek – ówczesny dyrektor IPKP, K. Wyszniwski – redaktor naczelny gazet „Sierp”, Edward Wyszniwski – zastępca redaktora naczelnego gazety „Głos Młodzieży”, J. Zalewski, były dyrektor CPBP i wielu innych (Yeremenko, 1994, s. 65). Później pracownicy Państwowej Administracji Politycznej w NKWD USRR „odkryli” kilku członków „kontrrewolucyjnego nacjonalistyczno-burżuazyjnego” POW wśród personelu CPBP. Były dyrektor CPBP J. Zalewski, który kierował biblioteką do 3 lutego 1931 r., został oskarżony w 1933 r. o „nielegalne zarządzanie i nabywanie” literatury burżuazyjnej w Polsce, o przechowywanie dzieł starej polskiej klasyki nacjonalistycznej (np., twórczości A. Mickiewicza), a także o „podejrzone kontakty” z zagranicznymi instytucjami kultury (Stroński, 1998, s. 27, 168; Harbar, 2017, s. 166; Archiwum Służby, s. 56; Kovalchuk, 2015, s. 494-496). W sumie w sprawę POW za-

angażowanych było czterech pracowników CPBP, oprócz J. Zalewskiego, jeszcze Organiszczak, Brudko i Morawska, którzy mieli za pośrednictwem biblioteki „utrzymywać kontakt z osobami kierującymi Armią Czerwoną” (Sprawa..., 2011, s. 285-286, 298).

Na początku 1934 r. podpisano deklaracją polsko-niemiecką o niestosowaniu przemocy, co znacznie komplikowało stosunki polsko-radzieckie i pogłębiło negatywne nastawienie władz radzieckich do Polaków. Rozpoczęło się masowe zwalnianie obywateli narodowości polskiej i niemieckiej z państwowych stanowisk kierowniczych, a nawet ze stanowisk robotniczych (w szczególności w dużych zakładach zbrojeniowych USRR). W połowie lat 30. na Ukrainie organy partii podjęły szereg decyzji i dekretów, które spowodowały „oczyszczenie” Polaków z „elementów antyradzieckich” w szkołach, w technicach, w instytutach i w innych instytucjach kultury i edukacji: „O sprawdzeniu składu uczniów polskich techników pedagogicznych w Kijowie i Proskurowie” (15 lutego 1935 r.), „O Polskim Instytucie Pedagogicznym” (29 września 1935 r.), „O Instytucie Kultury Polskiej” (20 września 1935 r.), „O polskim sektorze kijowskiego kolegium medycznego” (20 września 1935 r.) i inne. Na podstawie tych dekretów większość polskich placówek edukacyjnych została zamknięta, a wydawanie wielu polskich gazet wstrzymano (Chyrko, 1995, s. 125; Yeremenko, 1994, s. 57-59). W 1935 r. zlikwidowano Polski Instytut Pedagogiczny, w którym studiowało około 700 studentów, tworząc zamiast tego 100-osobowy oddział w Kijowskim Instytucie Pedagogicznym (Yeremenko, 1994, s. 58-59; Yeremenko, Chyrko, Kalakura, 1993, s. 125). Ponadto w 1935 r. podjęto uchwały w sprawie rozwiązania narodowych jednostek administracyjno-terytorialnych, w tym samym roku zlikwidowano polski powiat marchlewski i rozpoczęto masową deportację ludności polskiej z miejsc jej stałego pobytu.

Ostatnim punktem zamknięcia polskich placówek oświatowych są „likwidacyjne” uchwały Centralnego Komitetu Komunistycznej Partii Ukrainy w 1938 r. „O reorganizacji szkół narodowych na Ukrainie” (10 kwietnia 1938 r.) i Rady Komisarzy Ludowych USRR „O reorganizacji szkół specjalnych, techników, Odesskiego Niemieckiego Instytutu Pedagogicznego oraz specjalnych narodowych wydziałów i klas w szkołach, technicach i uniwersytetach USRR” (29 czerwca 1938 r.), co podsumowało represyjną politykę władz wobec narodowych instytucji edukacyjnych i kulturalnych mniejszości narodowych w Radzieckiej Ukrainie.

Jednocześnie wraz z likwidacją polskich instytucji edukacyjnych i naukowych w latach 1935-1936 zostały zamknięte polskie kluby, biblioteki, organizacje pozarządowe i towarzystwa. Jednak w 1936 r. CPBP nadal pracował w lokalu przy ul. Swierdłowa, 19 od 15.00 do 19.00 (czytelnia od 16.00 do 22.00). Literaturę można było zamówić osobiście lub telefonicznie. Interesujące jest to, że „stachanowcom” książki na zamówienie były

dostarczane do domu (Głos Radziecki, 1936, nr 193). Zbiór biblioteczny CPBP w tym roku liczył 50 tys. tomów, w tym 33 164 tomy w języku polskim. Wśród abonentów było 1100 czytelników, z których połowa to dzieci i młodzież, zwłaszcza młodzież studencka (Kalakura, 2007, s. 221). W tym czasie CPBP kierowała działalnością 57 bibliotek mobilnych, które łącznie posiadały 3 tys. książek w języku polskim i obsługiwały czytelników – w przeważającej części w dużych przedsiębiorstwach w Kijowie (takich jak Kuźnia Lenina, Bolszewik, Fabryka Artema, Fabryka Tramwajów w Kijowie im. F. Dzierżyńskiego itp.), a także w innych miastach Ukrainy.

W 1936 r. w całym kraju obchodzono 100. rocznicę śmierci A.S. Puszkina. Pracownicy CPBP nie pominęli tego wydarzenia. Zorganizowali konferencję czytelniczą, na której przedstawiono referat o życiu i twórczości wybitnego poety, otwarto wystawę literatury, opracowano katalog publikacji Puszkina i prac krytycznych dotyczących jego życia i twórczości; wystawiono nawet spektakl oparty na tekstach twórcy („Głos Radziecki”, 1936, nr 216). Ponadto CPBP nabyła w tym czasie wiele nowych wydań utworów A. Puszkina i literatury na temat jego życia i pracy, w tym kolekcję akademicką utworów w sześciu tomach, a pracownicy Biblioteki zorganizowali wystawy książek we wspomnianych fabrykach. Jednak w sowieckich periodykach, takich jak polskojęzyczna gazeta „Głos Radziecki”, działalność CPBP była coraz bardziej krytykowana, np. za to, że nie tylko kontroluje zasoby podległych bibliotek, ale także przechowuje w swoich zbiorach książki P. Kappelgorodskiego, W. Ellan-Błakitnego, O. Kobylińskiej ze wstępem A. Nikowskiego, prace Gr. Zinowiewa, L. Kamieniewa i innych „burżuazyjnych nacjonalistów, mieńszewików i reakcjonistów”. W jednym z takich artykułów stwierdzono, że dyrektor CPBP Małachowska „nie wykazuje bolszewickiej czujności”, a tym samym oddaje się „wrogom ludu” („Głos Radziecki”, 1936, nr 12). Działalność biblioteki została skrytykowana w artykule M. Lewita *Stan spraw bibliotecznych w Kijowie* w 1937 r. w sierpniowym numerze magazynu „Socjalistyczny Kijów”. Stwierdzono np., że w katalogu CPBP w dziale „Utopia” znajdowała się karta z opisem publikacji *Plan finansowy i budżet ZSRR na 1937 r.*, a w rubryce „Leninizm” nie było karty opisującej książkę Stalina *Pytania leninizmu* itp. W artykule stwierdzono, że takie zjawiska są skutkiem niedbałego kierowania pracą biblioteczną przez kierownictwo biblioteczne Ludowego Komisariatu Edukacji, gdzie w ciągu 1935-1937 stanowiska kierowników zajmowali najpierw A. Zołotarjow, a potem A. Krowicka, która „swoimi dostojnie-pańskimi metodami pracy rozgoniła lepsze kadry bibliotecznego frontu” (Levit, 1937, s. 34).

W listopadzie 1936 r. Dom Polskiej Kultury na polecenie władz został zamknięty. W 1937 r. zlikwidowano Teatr Polski, Polski Zespół Piosenki i Tańca oraz CPBP, których fundusze zostały przekazane do Biblioteki Akademii Nauk USRR (obecnie NBUW); większość książek CPBP znik-

nęła (Żurawski (Grajewski), 2017, s. 23; Yeremenko, 1994, s. 64). Radziecki dysydent białoruskiego pochodzenia, który wyemigrował do Polski w 1984 r., profesor historii M. Iwanow uważa również, że CPBP zaprzestała działalności w 1937 r., a kolekcja książek (34 200 tomów, w tym rzadkie stare książki z prywatnych bibliotek magnackich) została przeniesiona do „Centralnej Biblioteki Państwowej Ukrainy” (tj. Biblioteki Akademii Nauk USRR) (Iwanow, 1990, s. 386). Można zatem argumentować, że CPBP przestało istnieć nie wcześniej niż w drugiej połowie 1937 r. Obecnie pewna część zbiorów z pieczęcią CPBP („Centralna Polska Biblioteka Państwowa na Ukrainie”) jest przechowywana w dziale zbiorów bibliotecznych i kolekcji historycznych Instytutu Badań Książki NBUW (Yakubova, 2016, s. 150-151).

Centralna Polska Biblioteka Państwowa w Kijowie była jednym z łańcuchów międzykulturowego współdziałania i jedną z kulturalno-oświatowych form budowania nowych stosunków między społecznościami ukraińską i polską w warunkach ustanowienia władzy sowieckiej. W latach 30. XX w. rząd bolszewicki stopniowo przekształcił się w państwowy totalitarny reżim partyjnej biurokracji. W latach 20. duża polska społeczność mieszkająca na sowieckiej Ukrainie, chętnie uczestniczyła w kulturalnym i edukacyjnym projekcie „zakorzeniania”, co tłumaczyło pragnienie rozwoju przez Polaków kultury narodowej, edukacji i nauki. Jednak stworzenie przez władze radzieckie sprzyjających warunków dla zaspokojenia narodowych i kulturowych potrzeb mniejszości narodowych miało swoje cele korporacyjne, po czym władze zaczęły ograniczać rozwój kultur narodowych. Jednak do 1933 r. władze promowały zrównoważony rozwój CPBP, która stopniowo zaczęła odgrywać znaczącą i ważną rolę w rozwoju działalności polskiego narodowego bibliotekarstwa na terytorium radzieckiej Ukrainy. Powoli stała się ośrodkiem kulturalnym, edukacyjnym i naukowym, zapewniając nie tylko zwykłym czytelnikom, ale także wielu uczonym, studiującym historię i kulturę narodu polskiego i ukraińskiego, niezbędne źródła informacji i materiały bibliograficzne. CPBP aktywnie prowadziła pracę kulturalno-oświatową, kulturalną, edukacyjną i naukową. W szczególności przy Bibliotece organizowano zajęcia dla aspirantów bibliotecznych, podejmowano działania w celu podniesienia kompetencji pracowników polskich bibliotek, organizowano wystawy, wykłady, wieczory twórczości, wymianę doświadczeń itp. CPBP przeprowadzała szeroką pracę organizacyjną i metodyczną, tworząc polskie biblioteki mobilne, obsługujące polską ludność na odległych obszarach. W ciągu dziesięciu lat swojej działalności CPBP stała się swego rodzaju centrum kulturalnym i edukacyjnym dla ludności polskojęzycznej nie tylko w Kijowie, ale także daleko poza jego granicami. Biblioteka aktywnie uczestniczyła w budowaniu krajowej sieci instytucji bibliotecznych. Największy wzrost jej rozwoju nastąpił pod koniec lat 20. XX w. i na po-

czątku lat 30., kiedy powstała już pewna sieć polskich bibliotek, czytelni i klubów. CPBP funkcjonowała nie tylko w celu przechowywania i gromadzenia materiałów drukowanych w języku polskim, ale także w celu zapewnienia pomocy polskim instytucjom bibliotecznym w zarządzaniu i koordynowaniu ich działalności.

Na początku lat 30. CPBP stała się ośrodkiem kultury narodowej Polaków, centrum rozwoju ich narodowej edukacji i nauki. Jednak w połowie lat 30. działalność CPBP stała się ostatecznie niepotrzebna dla sowieckiej partiokracji. Represje wobec czołowych polskich postaci narodowych, także personelu CPBP oraz odchodzenie od polityki „zakorzeniania” doprowadziły do zamknięcia wielu narodowych instytucji kulturalno-oświatowych, w szczególności do zwijania sieci polskich bibliotek, w tym Centralnej Polskiej Biblioteki Państwowej. Warto zauważyć, że wraz z likwidacją polskich instytucji kultury, władze obłudnie i cynicznie przyjmowały uchwały w sprawie potrzeby usprawnienia pracy kulturalnej i edukacyjnej wśród Polaków z prawobrzeżnej Ukrainy.

BIBLIOGRAFIA:

- Archiwum Biblioteka Narodowa Ukrainy V.I. Vernadsky, op. 1L, spr. 23, pp. 67-68. Zalewski J., [Avtobiografija].
- Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, f. 6, spr. 60830 fp, t. 39, pp. 1-68. *Delo Y. A. Zalevskoho*.
- Central'naja... (1929). Central'naja Gosudarstvennaja Pol'skaja Biblioteka. *Vechnij Kiev*, nr 150, p. 3.
- Chorna, Ludmila (1995). *Kulturne zhyttia i osvita natsionalnykh menshyn mista Kyieva u 1920-kh – 1930-kh rokakh*: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01: Istoriia Ukrainy. Kiev.
- Chorna, Ludmila (2009). *Kulturne zhyttia natsionalnykh menshyn Kyieva (1920-ti – persha polovyna 1930-kh rr.)*. *Intelihentsiia i vlada*, issue 15, pp. 196-207, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2009_15_23>.
- Chyrko, Bogdan (1995). *Natsionalni menshyny v Ukraini (20-30 roky XX st.)*. Kiev: Asocjacija Ukrajinu.
- Daszkiewicz, Jarosław (1966). *Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: zarys historyczno-bibliograficzny*. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, t. 5, nr 2, s. 84-137.
- Druzhbyskyi, Volodymyr (2019). *Perepysy naselennia*. Kiev. *Dzerkalo Tyzhnia*, iss. 37, pp. 5-11 zhovtnia [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://dt.ua/HISTORY/perepisi-naselennya-kiyiv-325364.html>>.
- Głos Radziecki*, 1936, nr 12.
- Głos Radziecki*, 1936, nr 193.
- Głos Radziecki*, 1936, nr 216.
- Harbar, Larysa (2017). *Istoriia ukraïnskoï bibliotechnoi spravy v imenakh (kinets XX st. – 1941 r.): materialy do biobibliohrafichnoho slovnyka*. Kiev: NBUV, [online],

- [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002146>>.
- Instytut Rękopisów, Biblioteka Narodowa Ukrainy V.I. Vernadsky [NBUV IR], f. 47, spr. 336, pp. 144-150. *Z zhyttia Tsentralnoi Polskoi Derzhavnoi Biblioteki. Aotorski rukopysy statei ta materialy do khroniky, shcho ne buly vykorystani redaktsiieiu «Bibliolohichnykh vistei» protiahom 1923-1930 roku.*
- Itogi... (1927). *Itogi raboty sredi nacional'nyh menshinstv na Ukraine: K 10-j godovshhine Oktjabr'skoi revoliucii: Po materialam Central'noj komissii nacional'nyh menshinstv pri VUCIK.* Har'kov.
- Iwanow, Mikołaj (1990). *Polacy w Związku Radzieckim w latach 1921-1939.* Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kalakura, O. Ya (2007). *Poliaky v etnopolitychnykh protsesakh na zemliakh Ukrainy u XX stolitti.* Kiev: Znannia Ukrainy.
- Kalakura, Oleg (1995). *Ukrainska poloniia v 1917-1939 rokakh: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.05.* Kiev.
- Kovalchuk, Galina (2015). *Ukrainskyi naukovyi instytut knyhoznavstva (1922-1936).* Kiev: Akademperiodika.
- Levit, M. (1937). Stan biblioteknoi spravy u Kyievi. *Sotsialistychnyi Kyiv*, nr 7-8, pp. 32-34.
- Niedalkov, H., Sokolov W., Borchalenko J. (2020). Wzlot i upadek działalności kulturalno-edukacyjnej Polaków w radzieckiej Ukrainie w latach 20 i 30 XX wieku. *Dziennik Kijowski* 12 (619), lipiec. Dostępny w WWW: <<https://www.dk.com.ua/post.php?id=5491>>.
- Materialy (1928). *Materialy do reformy biblioteknoi spravy na Ukraini. Bibliolohichni Visti*, nr 1(18), pp. 86-102.
- Mohylna, A.G. (2012). *Polskyi pedahohichnyi instytut yak oseredok mizh-kulturnoi vzaiemodii. Mova i Kultura*, iss. 15, vol. 5, pp. 130-134, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_5_24>.
- Parnikoza, Ivan. *Polski slidy Kyieva.* Cz. 5, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://h.ua/story/380114/>>.
- Poliaky... (2005). *Poliaky v Ukraini. Forum natsii: Hazeta Konhresu natsionalnykh hromad Ukrainy*, nr 9(40), veresen, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://forumn.kiev.ua/9-40-2005/40-av-ovo.htm>>.
- Polska... (1929). *Polska Tsentralna Biblioteka. Proletarska Pravda*, nr 44, p. 4. *Polski... Polski adresy Kyieva. Sait turystychnoi kompanii «Planet Ukraine»*, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://planetukraine.com.ua/ua/news/polskiadresykyiva/>>.
- Radik, Wiktorija (2012). Leon Idzikowski. *Kurier Galicyjski*, 12(160), 29 czerwca-16 lipca, [online], [dostęp: 10.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.kurier-galicyjski.com/historia/upamietnienia/862-leon-idzikowski-polak-kijowianin-przedsibiorca-ksigarz-i-wydawca-cz-i>>.
- Skrypnyk, Mykola (1989). *Perebudovnymy shliakhamy: (Problemy kulturnoho budivnytstva natsionalnosti Ukrainy). Dopovid na I Vseukrainskii konferentsii kulturno-osvitnikh robitnykiv natsmenshoshei 20 travnia 1931 r. Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, nr 12, pp. 129-135.

- Sokolov, Wiktor (Sokolov Victor Yuryevich) (2020). Diyal'nist` Central'noyi pol's'koyi derzhavnoyi biblioteky` u Ky`yevi (1925-1937). *Bibliotechny`j Visny`k*, no 2, pp. 30-40. Dostępný w WWW: <<https://doi.org/10.15407/bv2020.02.030>>.
- Sokolov, Wiktor (Sokolov Victor Yuryevich) (2020). Central'na pol's'ka derzhavna biblioteka. Ukrayins`ka bibliotekna ency`klopediya. Dostępný w WWW: <https://ube.nlu.org.ua/article/Центральна_польська_державна_бібліотека>.
- Sprava... (2011). *Sprava «Polskoi Orhanizatsii Viiskovoi» v Ukraini. 1920-1938 rr.: Zbirnyk dokumentiv ta materialiv*. Kiev.
- Stroński, Henryk (1998). *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939*. Warszawa: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”.
- Tomazova, Natalia (2010). Oleksandr Skibnevskyyi: do istorii polskoho teatru v Kyievi. *Pam'iatky: Arkheohrafichnyi Shchorichnyk*. vol. 11, pp. 215-245.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [TsDAVO], f. 166, op. 6, spr. 715, p. 139. Lystuvannia polskoho biuro Radnatsmenu.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [TsDAVO], f. 166, op. 6, spr. 3349, pp. 7-45. Richni zvity pro robotu Polskoi derzhavnoi biblioteky u m. Kyievi za 1926/27 r.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [TsDAVO], f. 582, op. 1, spr. 5158, p. 11(zvorot).
- Yakubova, Tetiana (2016). Doslidzhennia polskykh proveniientsii za materialamy fondiv literatury frantsuzkoiu, polskoiu movamy viddilu biblioteknykh zibran ta istorychnykh koleksii Instytutu knyhoznavstva Natsionalnoi Biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. *Korolenkivski chytannia – 2015: «Biblioteky, arkhivy, muzei: innovatsiini modeli rozvytku»: materialy XVIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv, 8 zhovtnia 2015 r. U 2 ch. Ch. 2*, pp. 147-159.
- Yeremenko, Tetiana (1994). Polska natsionalna menshyna v Ukraini v 20-30-ti rr. XX stolittia. *Istorychni Zoshyty*, pp. 1-74.
- Yeremenko, Tetiana; Chyrko, Bohdan; Kalakura, Oleg. (1993). Poliaky v kraini, *Viche*, nr 2, pp. 119-130.
- Zalewski, Józef (1928). Bibliografja polskiej literatury wydanej w ZSRR w 1917-1927 r. Zebrał i ułożył J. Zalewski. Kijów: Centralna Polska Biblioteka Państwowa na Ukrainie, 1928;
- Zalewski J.: Literatura polska, wydana w ZSRR w roku 1929, *Poradnik Oświatowy*. Kijów, 1930, nr 1, s. 79-81;
- Zalewski J. Likwidacja niepiśmienności a praca biblioteczna. *Poradnik Oświatowy*. Kijów, 1930, nr 2, s. 36-37;
- Zalewski J.: Więcej uwagi w pracy bibliotecznej. *Poradnik Oświatowy*. Kijów, 1931, nr 2 (6), s. 27-28;
- Zalewski J.: Wykaz książek w języku polskim, wydanych w ZSRR w latach 1927-29 i poleconych dla bibliotek polskich. Ułożył J. Zalewski. Moskwa, 1930;
- Zalewski J.: Wykaz literatury polskiej, wydanej w ZSRR w r. 1930. *Poradnik Oświatowy*. Kijów, 1931, nr 1, s. 113-125;
- Zalewski J.: Wykaz polskiej literatury radzieckiej dla bibliotek robotniczych. Kijów 1930;
- Zalewski J.: Kyivski biblioteky v tsyfrakh: (Materialy do ratsionalizatsii biblioteknoi spravy). *Bibliolohichni Visti*, 1930, nr 4, pp. 92-102; Zalewski J.: Polska

- vydavnycha produktsiia v SRSR za 1917-1928 roky. *Bibliolohichni Visti*, 1929, nr 2-3, pp. 54-59;
- Zalewski J.: Radiansku natsmenivsku knyzhku blyzhche do robitnykiv ta kolhospnykiv poliakov. *Radianskyi Knyhar*, 1932, nr 4-5, pp. 22-23.; Zalewski J.: Vypuskaimo na rynek knyzhku v paliturtsi. *Radianskyi Knyhar*, 1932, nr 7, pp. 16-17.
- Zhukovskiy, Oleg (2006). *Natsionalni menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy u 20-ti roky XX stolittia: suspilno-politychnyi ta kulturnyi rozvytok*: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01: Istoriia Ukrainy. Chernivtsi.
- Zhukovskiy, Oleg (2006 avtoreferat). *Natsionalni menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy u 20-ti roky XX stolittia: suspilno-politychnyi ta kulturnyi rozvytok*: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01 – Istoriia Ukrainy.
- Zhukovskiy, Oleg (2004). Rol Tsentralnoi polskoi derzhavnoi biblioteki u rozvytku polskoi natsionalnoi kultury na Pravoberezhnii Ukraini u 20-ti roky XX st. *Ukrainska Polonistyka*, iss. 1, pp. 3-9.
- Zienkiewicz, Tadeusz (1987). Nauczyciele polscy na Ukrainie radzieckiej w latach 1922-1932. Problemy kształcenia, dokształcania i doskonalenia zawodowego. *Przegląd Historyczno-Oświatowy. Kwartalnik Związku Nauczycielstwa Polskiego poświęcony dziejom wychowania i oświaty*. Rok XXX 2(116), s. 135-154.
- Żurawski (Grajewski), Przemysław (2017). *Męczeństwo kresów 1918-1956*. Warszawa: Fundacja Warsaw Enterprise Institute.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 23 kwietnia 2021 r.

WIKTOR SOKOŁOW (VICTOR YURYEVIKH SOKOLOV)
Jarosław Mądry National Library of Ukraine
e-mail: socolv@i.ua
ORCID 0000-0002-0208-1292

ACTIVITY OF CENTRAL POLISH NATIONAL LIBRARY IN KIEV IN THE YEARS 1925-1937

KEYWORDS: Central Polish National Library in Kiev (CPNL). Libraries of national minorities. National minority culture in Ukraine.

ABSTRACT: Thesis/Objective – The aim of the article is to analyze and summarize how Central Polish National Library in Kiev was established, developed and run in the years 1925-1937 and present main trends of contemporary cultural, educational and research activities in the conditions of growing ideologization and centralization introduced by the Soviet government. **Research methods** – The author used general research methods (description, comparison, analogy, deduction, induction, analysis, etc.) and historical me-

thods (historical-comparative, historical-typological, chronological etc.) The study enabled author to extend available information on the activity of Central Polish National Library in Kiev as organizational, cultural, scientific and methodological center and define its significance for the development of the network of Polish libraries in Ukraine in the years 1925-1937. **Results/Conclusions** – The author discovered that CPNL in Kiev was one of intercultural interaction chains and one of cultural and educational forms of developing new relations between Ukrainian and Polish communities under the rule of the Soviet government. Initially the Soviet government offered support to answer national and cultural minority needs (1923-1932), but soon the development of individual cultures was suppressed. The author proved that in the years 1932-1933 the government supported a balanced development of CPNL which became a significant player in the development of Polish culture on the territory of Soviet Ukraine. CPNL in Kiev ran very rich cultural, educational and research activity as well as took widespread organizational and methodological steps, building Polish mobile libraries serving Polish users in distant parts of the country. In 1930s repressions on prominent Polish national activists, including CPNL employees, resulted in closing many cultural institutions in Ukraine, also CPNL, which happened in the second half of 1937. Within 10 years of its existence CPNL served as a cultural and educational center for Polish-speaking inhabitants not only of Kiev but also other parts of Ukraine.